

Tolk- och översättarinstitutet
Stockholms universitet

Italiensk kultur i svensk översättning

En undersökning av vilka strategier skönlitterära översättare tillämpar
för att översätta kulturspecifika begrepp

Louise Kahan

Magisteruppsats i översättningsvetenskap, 15 hp
Vårterminen 2009
Handledare: Cecilia Wadensjö
Examinator: Birgitta Englund Dimitrova

Stockholms
universitet

Abstract

I den här studien undersöks hur tre skönlitterära översättare hanterar ord och uttryck som är specifika för källkulturen, så kallade *kulturspecifika begrepp*. Uppsatsen redovisar en systematisk genomgång av de strategier som översättarna har tillämpat i de svenska översättningarna av tre italienska romaner, samt av de faktorer som verkar ha påverkat översättarnas val av strategi. Analysen visar att de tre översättarna har liknande tillvägagångssätt och oftare tillämpar källspråksorienterade än målspråksorienterade strategier. Resultaten tyder på att faktorer som kontexten (det språkliga sammanhang som uttrycket förekommer i), uttryckets funktion i texten och om uttrycket upprepas påverkar vilken strategi översättarna tillämpar. Vidare utvärderas Pedersens modell över strategier, som i första hand är framtagen för undertextning, som analysmodell för kulturspecifika begrepp i skönlitterär översättning. Analysen visar att modellen är tillämpbar på den aktuella textgenren. Dock föreslås att en av strategierna i modellen, direkt översättning, utvidgas till att även omfatta ord och uttryck som översätts med sin korrekta motsvarighet på ordnivå, men där associationerna till referenten går förlorade på målspråket.

Innehåll

1 Inledning	4
2 Syfte och forskningsfrågor.....	4
3 Teoretisk bakgrund.....	5
3.1 Ett lingvistiskt perspektiv.....	5
3.2 Den referentiella dimensionen.....	6
3.3 Att översätta kulturspecifika begrepp	8
3.4 Strategier för att översätta kulturspecifika begrepp.....	9
3.4.1 Pedersens modell.....	9
3.4.2 Anpassning av analysmodellen	13
4 Material.....	14
4.1 Romanerna och författarna.....	14
4.2 Översättarna.....	15
5 Metod.....	16
6 Analys.....	17
6.1 Tillämpade strategier.....	17
6.2 Mat och dryck.....	19
6.3 Social kultur.....	21
6.4 Samhällsorganisation	23
6.5 Gester, vanor och traditioner	26
6.6 Transportmedel.....	28
6.7 Växter.....	29
6.8 Landskap	31
6.9 Geografiska egennamn.....	32
7 Diskussion och slutsatser	33
7.1 Strategier	33
7.2 Faktorer som påverkar valet av strategi	35
7.3 Utvärdering av Pedersens analysmodell	37
7.4 Fortsatt forskning.....	38
Bibliografi.....	39
Primära källor.....	39
Referenser	39

1 Inledning

Alla texter skapas i en kontext och är knutna till den verklighet de beskriver. Därför återspeglar de alltid i viss mån den kultur som de har uppstått i. När en text översätts överförs den inte bara från ett språk till ett annat, utan även från en kultur till en annan. Sådant i källtexten som är typiskt för källspråkets kultur kan ibland sakna motsvarighet på målspråket. Hur gör översättare för att överbrygga dessa kulturella skillnader och fylla luckorna i målspråket utan att innehållet och budskapet i källtexten går förlorade?

En översättare kan i princip välja mellan två tillvägagångssätt: att hålla sig nära källtexten för att bevara lokalfärgen och förmedla det som är specifikt för källkulturen eller att anpassa översättningen till målkulturen och därmed underlätta för läsaren av måltexten. Normerna för hur en översättare bör förhålla sig till källtexten har förändrats under historiens gång (se t.ex. Munday 2008:19–29) och, även om det är svårt att kartlägga, verkar tendenserna inom den skönlitterära översättningen idag snarare vara att man behåller sådant som är främmande (Franklin 2009). Det kan sannolikt kopplas till den ökade internationella kontakten och rörligheten som har lett till bättre kunskap om främmande kulturer. Mycket av det som tidigare var specifikt för en viss kultur har idag spridits till andra länder, inte minst inom matkulturen. Även översättningar bidrar till att sprida kulturella företeelser och hur översättarna behandlar det som är specifikt för en annan kultur kan påverka den bild vi får av den. Därför är det viktigt att studera hur sådant som är specifikt för källkulturen hanteras i översättningar.

I den här uppsatsen undersöks hur tre skönlitterära översättare behandlar ord och uttryck som är specifika för källkulturen i sina svenska översättningar av tre italienska romaner.

2 Syfte och forskningsfrågor

Studien har två huvudsakliga syften. Det första är att undersöka hur översättare hanterar det som är kulturspecifikt i skönlitterär översättning från italienska till svenska. Inom ramen för det ryms ett flertal specifika forskningsfrågor. Först och främst undersöks vilka strategier översättarna tillämpar för att översätta sådant som är typiskt för källkulturen, vilket jag här har valt att kalla *kulturspecifika begrepp* (definieras i 3.2). Föredrar översättarna källspråksorienterade eller målspråksorienterade strategier? Genom att undersöka översättningar som har gjorts av tre olika översättare går det förhoppningsvis att se huruvida de väljer liknande tillvägagångssätt. En annan fråga som undersökningen ska försöka besvara

är vad som påverkar översättarnas val av strategi. Påverkar kontexten?¹ Används vissa strategier för särskilda typer av ord? Och hur gör översättarna om samma kulturspecifika begrepp upprepas?

Studiens andra syfte är att pröva och utvärdera Pedersens (2007a) modell över översättningsstrategier som analysmodell för översättning av kulturspecifika begrepp i skönlitterära texter. Den är framtagen av Pedersen för att kunna studera "how cultural references are rendered in translation in general and subtitling in particular" (2007a:1). Modellen, som presenteras närmare i 3.4.1, är alltså i första hand framtagen för att analysera hur kulturspecifika begrepp översätts inom undertextning. Eftersom Pedersen även föreslår att den ska kunna tillämpas på andra typer av översättning, men den så vitt jag vet ännu inte har utvärderats för skönlitterär översättning, har jag valt att använda den här.

Studien har inte som avsikt att värdera översättarnas lösningar eller att hitta "fel", utan syftet är istället att beskriva hur sådant som är kulturspecifikt hanteras av översättare i praktiken. Eftersom översättning bidrar till att sprida kulturella fenomen kan översättarens sätt att hantera kulturspecifika begrepp påverka den bild vi får av främmande kulturer. Ett övergripande syfte med uppsatsen är därför att generera kunskap om hur översättning bidrar till att sprida kunskap om främmande kulturer.

3 Teoretisk bakgrund

3.1 Ett lingvistiskt perspektiv

Att översätta kulturspecifika begrepp är ett välkänt översättningsproblem som har studerats och diskuterats av många forskare (se t.ex. Newmark 1988a, Newmark 1988b, Koller 2004, Svane 2002). En av de oftast citerade är Newmark (1988b:94–95) som introducerar begreppet *cultural words*. Han skiljer dessa från *universal words*, som finns på de flesta språk, och *personal words*, som verkar kunna likställas med idiolekt. *Cultural words* har alltså större spridning än *personal words*, men är inte lika utbredda som *universal words*, eftersom de är begränsade till en viss kultur, ett visst språk eller ett visst geografiskt område. Newmark menar att de just därför är lätta att identifiera och sällan kan direktöversättas, eftersom de saknar motsvarighet på andra språk. De innebär följaktligen ett översättningsproblem för översättaren om inte källkulturen och målkulturen överlappar.

---

¹ I denna uppsats använder jag termen *kontext* för det språkliga sammanhang som ett ord eller uttryck förekommer i (jfr. *kontext* i NE 2009) och skiljer det från den *kulturella kontexten* (jfr. *kulturkontext* i Hellspong & Ledin 1997:58–60).

Cultural words förekommer enligt Newmark (1988b:95–103) framför allt inom följande kategorier:

1. **Ekologi:** Hit räknas växter, vindar och landskapstyper som är typiska för ett visst geografiskt område.
2. **Materiell kultur:** Till den materiella kulturen hör mat, kläder, hus, städer och transport.
3. **Social kultur:** Med social kultur avses främst sådant som berör arbete och fritid.
4. **Organisationer, traditioner, aktiviteter och koncept:** Hit räknar Newmark politik, administration, religion och konst. Det handlar alltså om hur samhället är strukturerat och hur människorna lever. Även rättsväsende och utbildningssystem ingår i den här kategorin.
5. **Gester och vanor:** Dessa kan ses som en del av traditioner (ovan), men avser snarare själva handlingen. Hit hör därför även många verb eller verbfraser, medan de andra kategorierna främst utgörs av substantiv. Exempel på gester som är knutna till en viss kultur är att man i Sverige håller tummarna när man hoppas på något och korsar fingrarna när man ljuger. Om man däremot korsar fingrarna i Italien betyder det att man hoppas på något.

Gränsen för vad som ska räknas som kulturspecifikt är flytande (Svane 2002:89). En företeelse kan vara typisk för en viss kultur, men det betyder inte nödvändigtvis att den inte finns i andra kulturer och att ordet helt saknas på andra språk. För att illustrera det kan man tänka på alla växtarter som inte växer i Sverige, men som likväl har ett namn på svenska. Många svenskar vet säkerligen också hur olivträd och kaktusfikon ser ut, men få skulle nog hävda att de tillhör den svenska kulturen. Man kan följaktligen se dem som specifika för en annan kultur. Detta visar att det inte nödvändigtvis är orden i sig som är kulturspecifika, utan att man även måste ta hänsyn till referenten.

3.2 Den referentiella dimensionen

Newmark har ett utpräglat lingvistiskt perspektiv i sitt resonemang kring *cultural words* och utgår i sin definition från själva orden. Eftersom ett ord alltid är knutet till en referent bör man dock även ta hänsyn till referenten när man ska avgöra vad som är kulturspecifikt. Den relation som råder mellan ett ord och referenten som ordet syftar på kallas för referens. Svane,

en litteraturforskare som har studerat kulturspecifika begrepp ur ett perspektiv som inkluderar referenten, föreslår följande definition av referens:

den relation som råder mellan ett ord och ett konkret ting eller abstrakt objekt vars existens ordet förutsätter, antingen i den konkret existerande yttre verkligheten eller i en fiktiv värld som man kan hänvisa till (2002:37).

För att framhäva att det inte enbart är orden som översätts talar Svane (2002:3) om att ”översätta verkligheten” och pekar på den komplexa relation som finns mellan en text (orden) och verkligheten (referenterna). Inom översättningsvetenskapen används enligt Svane (2002:27) ofta uttrycket *kulturella termer* (jfr. Newmarks *cultural words*), men hon anser att det är oklart vad som egentligen ryms inom det. Själv väljer hon att använda termen *kulturspecifika referentiella uttryck* av två anledningar: för det första är termen betydligt bredare än Newmarks *cultural words* och innefattar även exempelvis egennamn²; för det andra framhävs den referentiella dimensionen, det vill säga det som har med referenten att göra.

Det som enligt Svane utmärker de kulturspecifika referentiella uttrycken är

att den referent som förutsätts är oskiljbar från en specifik kulturell kontext. Det kan vara fråga om institutionellt förankrade begrepp eller föremål, geografiska platser eller uttryck som på något sätt hänvisar till kulturella vanor, religion eller andra traditioner (2002:43).

De områden som Svane nämner i sin definition av kulturspecifika referentiella uttryck överensstämmer till stor del med de kategorier som Newmark tar upp. Skillnaden är att Svane i sin definition även inkluderar den kulturella kontexten. Hon ser, till skillnad från Newmark, de kulturspecifika begreppen på tre nivåer: ordnivå (ordet), begreppsnivå (föreställningen av referenten) och verkligheten (referenten) (Svane 2002:71–73).

I den här uppsatsen tillämpas en definitionen av vad som är kulturspecifikt som bygger på en kombination av Newmarks och Svanes teorier. Därför har jag valt att använda termen *kulturspecifika begrepp*. Det är ett medvetet val att varken använda Newmarks *cultural words* eller Svanes kulturspecifika referentiella uttryck, eftersom undersökningen grundar sig på bådas teorier. Eftersom såväl orden som referenterna kommer att tas upp i analysen, verkar

---

² Newmark (1988a:70–83) behandlar visserligen också frågan hur man ska översätta egennamn, men ser dem som en egen kategori, skild från *cultural words*, även om de går in i varandra.

det lämpligt att använda ett uttryck som inte är för nära knutet till någon av dessa två aspekter. Kulturspecifika begrepp verkar dessutom vara ett relativt vedertaget uttryck inom översättningsvetenskapen (se t.ex. Borg 2008, Englund Dimitrova 2008, Palmelius 2005).

3.3 Att översätta kulturspecifika begrepp

Varför är det då så svårt att översätta kulturspecifika begrepp? Anledningen kan förstås vara att en direkt motsvarighet till ordet saknas på målspråket, vilket i allmänhet innebär att även referenten saknas i målkulturen. Många lånord kommer in i språk just tack vare översättningar där översättaren introducerar ett främmande ord som ännu inte finns på målspråket. I dessa fall är det tydligt att det handlar om ett kulturspecifikt begrepp och översättaren kan utgå från att måltextläsarna varken känner till ordet eller referenten.

I andra fall kan referenten saknas i målkulturen, trots att det finns ett ord för den på målspråket, som det ovan nämnda exemplet med växterna (se 3.1). Man kan utgå från att talarna av målspråket då antingen ser referenten som något främmande och typiskt för en annan kultur eller inte känner till den. Översättaren ställs då inför ett annat problem än om ordet saknas: om han/hon väljer att använda det ord som finns på målspråket är det möjligt att måltextläsarna ändå inte kan identifiera referenten.

Gemensamt för dessa två fall är att referenten saknas i målkulturen. Översättaren kan därför utgå från att måltextläsaren inte får någon bild av referenten när den förekommer i texten om den inte på något sätt förklaras, antingen genom att betydelsen framgår av kontexten eller genom att översättaren lägger till en förklaring.

Ibland kan det dock finnas en motsvarande referent i målkulturen, men då är det vanligt att måltextläsaren inte har samma bild av referenten som en person i källkulturen. För att sändaren och mottagaren i en kommunikationssituation (här författaren av källtexten och läsaren av måltexten) ska identifiera en referent på samma sätt, dvs. koppla ett visst ord till samma referent, måste de ha samma bild av referenten. Svane kallar detta för ”full symmetri på den referentiella nivån” (2002:72), men påpekar att det är en idealiserad kommunikationsmodell och att det sällan är så, inte ens när sändaren och mottagaren talar samma språk. När det dessutom handlar om en översättning är sannolikheten att de har samma bild av referenten ännu mindre.

Detta innebär att det kan uppstå översättningsproblem även om ett ord finns på båda språken. En företeelse kan följaktligen anses vara kulturspecifik trots att både ordet som betecknar den och referenten (eller en motsvarande referent) finns på målspråket respektive i

målkulturen. För att illustrera det tar Svane (2002:17) upp ordet *julafton* i översättning mellan franska och svenska. Både ordet (*julafton* respektive *réveillon de Noël*) och referenten finns på båda språk, men en svensk har sannolikt en annan bild av julafton än en fransman, eftersom man firar på olika sätt i de två kulturerna. En direkt översättning kan därför i vissa fall bli missvisande.

Det bör påpekas att det inte går att dra några skarpa gränser mellan de tre fallen som har tagits upp här, bland annat för att alla talare av ett visst språk inte har samma kunskap om främmande kulturer. Det går därför inte att avgöra om en referent är helt okänd i målkulturen. Det är paradoxalt nog inte heller helt enkelt att avgöra huruvida ett ord finns på ett visst språk eller inte. Hur gör man till exempel med ord som inte finns med i ordböcker men som ändå används eller sådana som står i ordböcker men som väldigt få talare känner till?

I den här undersökningen räknas ord och uttryck som passar in på något av alternativen ovan som kulturspecifika begrepp, alltså fall där a) både ordet och referenten saknas på målspråket respektive i målkulturen, b) ordet finns, men referenten saknas eller ses som främmande och typisk för källkulturen eller c) både ordet och referenten finns på målspråket respektive i målkulturen, men där talarna av målspråket inte förväntas ha samma bild av referenten som talarna av källspråket. På så vis inkluderas både orden, referenterna och bilderna av referenten i analysen. Det gör det möjligt att studera de kulturspecifika begreppen på de tre nivåer som Svane tar upp: ordnivå, begreppsnivå och verklighetsnivå.

3.4 Strategier för att översätta kulturspecifika begrepp

3.4.1 Pedersens modell

Efter att ha definierat kulturspecifika begrepp kan man gå vidare och titta på hur översättare kan gå till väga för att översätta dem. Sedan lång tid tillbaka talar man inom översättningsvetenskapen om två huvudsakliga möjligheter: att hålla sig nära källtexten eller att anpassa översättningen till målkulturen. Den första metoden bevarar lokalfärgen och förmedlar de kulturella aspekterna på bekostnad av budskapet och kan göra måltexten svårförståelig för läsare som inte är bekanta med källkulturen. Den andra metoden fokuserar på att föra fram budskapet och använder uttryck som existerar i såväl källspråket som målspråket. Det gör dock att man förlorar den kulturella färgningen som finns i källtexten (jfr. Newmark 1988b:96, *transference* och *componential analysis*).

Inom dessa två huvudinriktningar finns ett antal olika strategier som en översättare kan tillämpa för att översätta kulturspecifika begrepp. Några av de många forskare som har

studerat sådana strategier är Koller (2004), Svane (2002) och Pedersen (2007a). Även Vinay & Darbelnet (2000) tar i sin lista med översättningsstrategier upp några som är relevanta i en analys av hur kulturspecifika begrepp översätts.

Den här undersökningen tar fasta på Pedersens (2007a:3–9) modell, men för att få en bredare grund att stå på jämförs i följande avsnitt strategierna i Pedersens modell med de strategier som de andra ovan nämnda forskarna tar upp. Som redan nämnts är Pedersens modell är i första hand framtagen för att analysera hur kulturspecifika begrepp översätts inom undertextning, men föreslås även kunna tillämpas på andra typer av översättning.

Följande strategier ingår i modellen:

1. *retention* (överföring)
2. *specification* (specificering)
  - 2.1. *explicitation* (explicitering)
  - 2.2. *addition* (tillägg)
3. *direct translation* (direkt översättning)
4. *generalization* (generalisering)
5. *substitution* (ersättning)
  - 5.1. *paraphrase* (parafra
  - 5.2. *cultural substitution* (kulturell ersättning)
6. *omission* (utelämning)

Här kommer i fortsättningen de svenska benämningarna att användas (Pedersen 2009).

Den mest källspråksorienterade strategin i Pedersens (2007a:3–9) modell är **överföring** vilket innebär att termen behålls på källspråket och ibland markeras med citationstecken eller kursivering. Ordet kan även anpassas till målspråkets ortografi och normer för artikelbruk. Samma strategi tas upp av Koller (2004:232–233) som kallar den för *Übernahme* och särskilt skiljer på lånard (*Zitatwort*) och ord som anpassas till målspråkets fonetiska, grafemiska och morfologiska normer (*Anpassung*). Enligt Koller tillämpas den här strategin ofta inom skönlitterär översättning, eftersom det ger texten lokalfärg och autenticitet. Även Vinay & Darbelnet (2000:85) nämner den här strategin (*borrowing*) och påpekar att många lånard introduceras i ett språk på just det viset. Svane (2002:96) kallar strategin direkt återgivande, men inkluderar även sådana fall där det överförda ordet får ett förklarande tillägg, till exempel franska *Notre-Dame* som på svenska blir *Notre Damekyrkan* (jfr. tillägg nedan).

Även vid **specificering** behålls termen men kompletteras med förklarande information för att hjälpa läsaren att kunna identifiera referenten. Det kan göras genom **explicitering**, vilket innebär att information som finns implicit i uttrycket skrivs ut (exempelvis kan en förkortning skrivas ut eller ett förnamn läggas till) eller genom **tillägg** av konnotationer som måltextläsarna inte förväntas ha. Som ett exempel på tillägg nämner Pedersen hur *Ian Botham* kan översättas med *cricketspelaren Ian Botham*. På så vis förstår mottagaren vad det är för referent utan att känna till den. Koller tar visserligen upp en strategi som han kallar för *Explikation*, men den verkar ligga närmare Pedersens parafras (se nedan). Inte heller bland Svanes strategier finns det någon som helt överensstämmer med Pedersens specificering.

Vid **direkt översättning** läggs inget till eller tas bort på semantisk nivå, utan uttrycket översätts led för led. Enligt Pedersen (2007a:5) är det inte ovanligt att strategin används för att översätta exempelvis namn på företag eller institutioner. Den överensstämmer med det som Vinay & Darbelnet (2000:85–86) och Koller (2004:233) kallar översättningslån (*calque* respektive *Lehnübersetzung*). Som exempel nämner Koller engelskans *the grassroots of the nation* som på tyska blir *die Graswurzeln der Nation*. Även Svane (2002:97) har en strategi som hon kallar för direkt översättning och som påminner om Pedersens direkta översättning, *calque* och *Lehnübersetzung*. Svane tar dock särskilt upp fall där ett ord översätts med sin korrekta motsvarighet på ordnivå, men där delar av den referentiella funktion som ordet har på källspråket går förlorade. Som exempel beskriver hon hur franskans *dimanche* inte får den svenska måltextläsaren att associera till en festdag där hela familjen klär sig fint, går på promenad och äter på restaurang när det översätts med *söndag* (Svane 2002:18, 97).

Generalisering innebär att det kulturspecifika begreppet ersätts med ett mindre specifikt ord som är känt även i målkulturen, till exempel när *the Corinth coffee shop* översätts med *ett kafé* (Pedersen 2007a:6). Svane tar upp samma strategi, men kallar den omskrivning med generalisering. Däremot nämner inte Vinay & Darbelnet (2000) någon strategi som överensstämmer med Pedersens generalisering, vilket dock kan bero på att de snarare fokuserar på morfosyntaktiska aspekter än på lexikala. Inte heller Koller tar upp generalisering som en egen strategi, utan nämner bara att flera specifika ord på källspråket ibland kan motsvaras av ett generellare ord på målspråket, vilket han kallar för *Neutralisation* (2004:231–232).

En annan strategi är **ersättning** som innebär att det kulturspecifika begreppet byts ut, antingen mot en **parafras** där det kulturspecifika begreppets betydelse framgår eller mot ett kulturspecifikt begrepp som finns i målkulturen, så kallad **kulturell ersättning**. Svane

(2002:97–98) väljer att kalla strategin för omskrivning istället för ersättning och räknar generalisering som en underkategori. Kulturell ersättning är det mest målspråksorienterade tillvägagångssättet i Pedersens modell och överensstämmer till stor del med det som Koller (2004:234–236) och Vinay & Darbelnet (2000:90–92) kallar för *adaptation*: ett uttryck ersätts med ett som har samma funktion i målkulturen som det ursprungliga hade i källkulturen. Vinay & Darbelnet kallar det för ”the extreme limit of translation” och Koller anser att det i vissa fall ligger på gränsen mellan översättning och originaltextproduktion.

Den sista strategin i Pedersens modell, **utelämnning**, innebär att det kulturspecifika begreppet inte överförs till måltexten utan helt utelämnas. Svane (2002:98) tar upp samma strategi (utelämnande) och påpekar att den är ganska vanlig där översättaren anser att viss specifik information inte är nödvändig. I skönlitterära texter är det enligt Svane ofta ett acceptabelt tillvägagångssätt, men det passar mindre bra i facktexter där det är viktigt att all information finns kvar.

Ytterligare en strategi som Pedersen (2007a:3) tar upp, men som ligger lite utanför modellen, är att översätta ett kulturspecifikt begrepp med en *official equivalent*. Strategin skiljer sig från de andra i modellen, eftersom ”the process is bureaucratic rather than linguistic”. Med *official equivalent* avser Pedersen kulturspecifika begrepp som har en vedertagen motsvarighet på målspråket och där det ligger någon form av officiellt beslut bakom. Även om Pedersen inte uttryckligen skriver det, kan man anta att det är egennamn som har officiella ekvivalenter. Som exempel nämner han *Donald Duck* som på svenska heter Kalle Anka. Hit kan man även räkna namn på städer: Stockholm heter *Stoccolma* på italienska och det finns ingen anledning för översättaren att översätta det med något annat. De kulturspecifika begrepp som har en officiell ekvivalent utgör egentligen inget översättningsproblem, eftersom de alltid översätts på samma sätt. Däremot är det inte säkert att måltextläsaren känner till referenten om det till exempel handlar om en stad i det land där källspråket talas. Följaktligen är det rimligt att anta att översättare ibland kombinerar den officiella ekvivalenten med strategin tillägg. Därför är det relevant att i analysen även ta med de kulturspecifika begrepp som har officiella ekvivalenter, även om de i sig inte är svåra att översätta.

Genomgången av de olika strategierna visar att många av dem återkommer hos de olika forskarna, men att de i vissa fall delas upp på olika sätt. Här bör även påpekas att flera strategier kan kombineras och att översättaren inte alltid är medveten om sitt val av strategi (Pedersen 2007a:9, Svane 2002:95). När man jämför en källtext med en måltext ser man

resultatet av översättarens tillvägagångssätt, men det går givetvis inte att se hur översättaren faktiskt tänkte när han/hon valde en viss lösning.

Som redan nämnts ovan kan texttypen och textens funktion till viss del styra vilken strategi översättaren tillämpar i varje enskilt fall. I en facktext är det viktigt att referenterna identifieras på rätt sätt, medan en skönlitterär text ofta kan översättas friare. Det är dock viktigt att ta hänsyn till vilken funktion uttrycket har i texten och om det är centralt för handlingen (Svane 2002:26). Ibland kan det även framgå av kontexten vad det kulturspecifika begreppet betyder och Svane (2002:93) nämner att även stilistiska och estetiska aspekter kan påverka tillvägagångssättet. Det finns följaktligen många faktorer att ta hänsyn till i valet av strategi. Först måste översättaren göra en bedömning av måltextläsarens kunskaper om källkulturen, avgöra om det är viktigt att referenten kan identifieras, se om det framgår av kontexten vad det kulturspecifika begreppet betyder och sedan utifrån det välja en lämplig strategi.

3.4.2 Anpassning av analysmodellen

Som redan nämnts är Pedersens modell i första hand framtagen för att studera undertextning, men Pedersen (2007a:1) skriver att den är avsedd att kunna tillämpas på översättning i allmänhet. Undertextning skiljer sig dock på många sätt från andra typer av översättning. En av de största skillnaderna är att flera medier kombineras i undertextning, nämligen tal (källtexten), text (måltexten), och bild (jfr. Pedersen 2007b:12–13). Mottagaren ser bilden, hör talet och kan samtidigt läsa undertexten. När det handlar om kulturspecifika begrepp kan kombinationen av text och bild ibland underlätta för översättaren, eftersom en företeelse kanske inte behöver förklaras eller ersättas med något som är känt i målkulturen om referenten syns i bild. Däremot ställer kombinationen av medier större krav på att måltexten ska överensstämma med källtexten, eftersom det som mottagaren läser annars inte stämmer med det som syns. Detta förekommer inte i exempelvis skönlitterär översättning där mottagaren i allmänhet inte har tillgång till källtexten när han/hon läser måltexten.

En annan skillnad mot många andra typer av översättning är att undertextning till stor del utgörs av dialog. Skönlitterära texter innehåller visserligen ofta också en del dialog, men utgörs i större utsträckning av narrativa delar. Man skulle följaktligen kunna tänka sig att Pedersens modell är lättare att tillämpa på kulturspecifika begrepp som förekommer i dialoger.

Strategin direkt översättning finns både hos Pedersen och hos Svane, men de definierar den inte riktigt på samma sätt (se 3.4.1). Medan Pedersen främst avser uttryck som översätts led för led, tar Svane även upp den referentiella dimensionen. Det handlar om fall där ett uttryck på källspråket översätts med sin korrekta motsvarighet på målspråket på ordnivå, men där delar av den referentiella funktionen kan gå förlorade. Själva uttrycket behöver alltså inte nödvändigtvis vara kulturspecifikt, utan det som skiljer mellan källspråk/källkultur och målspråk/målkultur kan vara den bild som läsaren har av referenten och dess konnotationer. Eftersom sådana fall ingår i definitionen av kulturspecifika begrepp som tillämpas i den här studien, kan det vara rimligt att komplettera Pedersens modell med det som Svane kallar direkt översättning.

4 Material

4.1 Romanerna och författarna

Materialet som ligger till grund för denna undersökning är tre italienska romaner och deras svenska översättningar. Alla tre har haft stor framgång, både i Italien och internationellt, och har även filmatiserats. I analysen har hela romanerna undersökts.

Den första romanen är Susanna Tamaros *Va' dove ti porta il cuore* som utkom 1994 och av många har kallats för 90-talets kvinnoroman. Den har översatts till ett 30-tal språk och har sålts i mer än 5 miljoner exemplar världen över (Tamaro 2008, Forum Bokförlag 2009a). Det är dessutom den roman som har sålt mest i Italien under hela 1900-talet (Forum Bokförlag 2009b). Den svenska översättningen med titeln *Gå dit hjärtat leder dig* (1995) är gjord av Helena Monti.

Margaret Mazzantinis roman *Non ti muovere* från 2001 har översatts av Viveca Melander och heter på svenska *Rör dig inte* (2003). Författaren tilldelades det prestigefulla italienska litteraturpriset Premio Strega 2002 för just *Non ti muovere* (Fondazione Bellonci 2009).

Den tredje romanen är Niccolò Ammanitis *Io non ho paura* från 2001 som gjorde författaren känd på internationell nivå. Den svenska översättningen, *Jag är inte rädd*, är gjord av Olov Hyllienmark och kom 2002. Ammaniti har översatts i 44 länder och har liksom Mazzantini fått det prestigefulla Premio Strega, dock inte för just *Io non ho paura* (Fondazione Bellonci 2009, Ammaniti 2009).

Alla tre romaner utspelar sig i Italien. Eftersom berättarna beskriver delar av sina liv, finns samhället och kulturen hela tiden med i bakgrunden. Romanerna speglar därför delar av det

italienska vardagslivet, men utan att kulturen står i fokus. Anledningen till att just dessa romaner valdes för undersökningen är att mycket av det som är kulturspecifikt tillhör vardagslivet, till exempel matvanor, skolsystem och fritidssysselsättningar. De svenska översättningarna av de tre romanerna förutsätter inga särskilda förkunskaper om den italienska kulturen.

I samtliga romaner är det huvudpersonen som ser tillbaka på en tidigare period i livet och berättar om det i jagform. Två av romanerna, *Va' dove ti porta il cuore* och *Non ti muovere*, innehåller av den anledningen relativt lite dialog och har bitvis en närmast monologisk stil. I den tredje, *Io non ho paura*, är berättaren mindre närvarande och andelen dialog är större.

De tre romanerna är skrivna och översatta inom loppet av tio år och är dessutom relativt nya, vilket gör det möjligt för mig att bedöma hur referenterna borde uppfattas av författare, översättare och läsare.

4.2 Översättarna

Översättarna av de tre romanerna som ligger till grund för undersökningen har alla översatt ett antal skönlitterära verk och kan betraktas som etablerade översättare. Viveca Melander är den av de tre som har varit verksam som skönlitterär översättare längst, sedan 80-talet, och har bland annat översatt välkända italienska författare som Italo Calvino, Antonio Tabucchi och Alessandro Baricco. Hon har även medverkat i en lärobok i italienska och gett ut en italiensk resparlör (Libris 2009a).

Helena Monti har, liksom Melander, översatt ett antal olika italienska författare, däribland Marcello Fois, Giorgio Faletti och Niccolò Ammaniti. Hon har även översatt nästan alla Susanna Tamaros romaner, inklusive *Va' dove ti porta il cuore* som valts ut för den här uppsatsen (Libris 2009b). I Svenska Dagbladets recension av Ammanitis roman *Come Dio comanda* (svensk titel *Mellan himmel och jord*) beröms Monti för att ha förmedlat berättelsen med ”beundransvärd uppfinningsrikedom och fingertoppskänsla” (Johansson 2008).

Olov Hyllienmark översätter främst skönlitteratur från nederländska och engelska, men även från italienska och har bland annat översatt författare som John Irving, Marcel Grauls och Rai Bali. Han har även översatt några historiska romaner och en barnbok (Libris 2009c).

5 Metod

Analysen i den här uppsatsen består av tre delar: en undersökning av vilka strategier översättarna tillämpar, en undersökning av vilka faktorer som verkar påverka deras tillvägagångssätt och en utvärdering av Pedersens sammanställning av strategier som analysmodell för kulturspecifika begrepp i skönlitterär översättning.

Det första steget är att identifiera kulturspecifika begrepp i de tre källtexterna utifrån definitionen som presenterats ovan (se 3.3) och att para ihop dem med motsvarande uttryck i måltexterna. Genom att jämföra de kulturspecifika begreppen i källtexterna och deras översättningar i måltexterna kan man försöka härleda vilka strategier översättarna har tillämpat i varje enskilt fall. Man måste dock komma ihåg att översättarna inte alltid medvetet väljer en viss strategi. Dessutom är gränserna mellan strategierna flytande, vilket i vissa fall gör det svårt att avgöra vilken som har använts. Här bör återigen påpekas att syftet med analysen inte är att värdera översättarnas lösningar eller att hitta ”fel”, utan att så objektivt som möjligt beskriva deras tillvägagångssätt.

Om ett kulturspecifikt begrepp förekommer flera gånger i samma källtext tas alla förekomster med i analysen, eftersom man genom att titta på upprepningarna bör kunna se huruvida översättarna tillämpar samma strategi varje gång eller till exempel förklarar uttrycket första gången och sen förutsätter att läsaren känner igen det.

De hjälpmedel som jag har använt för att identifiera de kulturspecifika begreppen och att förstå dem är den italienska ordboken Garzanti (2002), Norstedts italienska ordbok (1998), Nationalencyklopedin (2009) och i viss mån Wikipedia (2009) och Google (2009). Till grund för analysen ligger även mina egna kunskaper om den italienska kulturen, samhället och vardagslivet, vilka är en förutsättning för att kunna genomföra en analys där exempelvis den bild som källtextläsarna har av de kulturspecifika referenterna iakttas.

De identifierade kulturspecifika begreppen delades in i kategorier utifrån vilka kulturella och sociala områden de refererar till. Indelningen gjordes av två anledningar: dels för att underlätta analysen och dels för att jag skulle kunna jämföra om olika strategier tillämpas för olika kategorier. Som utgångspunkt för grupperingen användes de kategorier där det enligt Newmark ofta förekommer kulturspecifika begrepp (se 3.1). För att indelningen skulle tjäna sitt syfte anpassade jag dock kategorierna utifrån de kulturspecifika begrepp som förekommer i det analyserade materialet, vilket resulterade i mer enhetliga kategorier (se 6.1). Eftersom alla kategorier inte visade sig vara lika vanligt förekommande i alla tre romaner, koncentrerades analysen främst på de typer av kulturspecifika begrepp som förekommer i mer

än en av romanerna. På så vis kunde jag jämföra översättarnas tillvägagångssätt och det gjorde det även möjligt att dra mer generella slutsatser som inte bara gäller för en av översättarna.

Till de kulturspecifika begreppen räknade jag här även egennamn. De behandlades som övriga kulturspecifika begrepp, med undantag för de geografiska egennamnen. Anledningen till att dessa placerades i en kategori för sig är att de har lite annorlunda förutsättningar. För det första kan man argumentera för geografiska egennamn aldrig kan saknas på målspråket, eftersom de kan användas utan att ses som ord på ett främmande språk. En läsare som inte känner till det förstår trots allt att det rör sig om ett egennamn. För det andra kan referenten (staden, området etc.) inte finnas i målkulturen. För det tredje har vissa geografiska egennamn en officiell ekvivalent på målspråket (se 3.4.1). Den italienska staden *Firenze* heter till exempel Florens på svenska och översättaren behöver därför inte välja hur han/hon ska gå tillväga för att översätta det. Anledningen till att geografiska egennamn här trots detta räknas till de kulturspecifika begreppen är att de antas vara allmänt kända i källkulturen, men att det inte är säkert att måltextläsarna känner till dem och har några associationer till dem.

För alla egennamn gäller att endast de tas upp i analysen som existerar utanför romanens litterära verklighet, alltså inte sådana som är påhittade av författaren och bara förekommer i någon av de undersökta romanerna. Däremot kan exempelvis en person ur en känd film som nämns i någon av de analyserade källtexterna tas med, eftersom personen tillhör en verklighet som ligger utanför romanen, om än en fiktiv sådan.

Efter att analysen hade genomförts utvärderades Pedersens sammanställning av strategier som analysmodell för kulturspecifika begrepp i skönlitterär översättning. Det gjorde jag främst genom att titta på hur väl de kulturspecifika begreppen i de undersökta romanerna gick att klassificera enligt de strategier som tas upp i modellen.

6 Analys

6.1 Tillämpade strategier

I de tre källtexterna identifierades totalt 281 kulturspecifika begrepp varav 144 är upprepningar. Som upprepning räknas ett ord eller uttryck som redan har förekommit i samma källtext, oavsett vilken böjningsform det står i. De kulturspecifika begreppen är fördelade mellan de tre romanerna enligt följande:

Io non ho paura (Ammaniti/Hyllienmark): 125 varav 68 upprepningar

Non ti muovere (Mazzantini/Melander): 73 varav 40 upprepningar

Va' dove ti porta il cuore (Tamaro/Monti): 83 varav 36 upprepningar.

De tre romanerna innehåller delvis liknande kulturspecifika begrepp – maträtter förekommer exempelvis i samtliga – medan andra kategorier bara finns i en eller två av dem. Så förekommer många växter, lekar, namn på fotbollslag och bilmodeller i *Io non ho paura*, vilket har sin förklaring i att huvudpersonen är en nioårig pojke och att handlingen presenteras ur hans perspektiv. I *Non ti muovere* är mat och tilltalsord vanliga, medan det i *Va' dove ti porta il cuore* finns många uttryck som har med samhällsorganisationen att göra. I andra halvan av den sistnämnda förekommer även många geografiska egennamn, vilket har att göra med att huvudpersonen reser runt i Italien.

I tabell 1 redovisas hur många gånger översättarna har tillämpat de olika strategierna. Här har inte de geografiska egennamnen tagits med, utan de behandlas för sig (se 6.9). Även fall där ett kulturspecifikt begrepp upprepas räknas som en förekomst och det anges inom parentes i tabellen hur många av förekomsterna som är upprepningar. Så betyder exempelvis ”överföring 4 (2)” att strategin överföring har använts fyra gånger och att det i två av fallen rör sig om ett kulturspecifikt begrepp som redan har förekommit tidigare i samma källtext. Eftersom valet av strategi i vissa fall kan tolkas på olika sätt, bör inte siffrorna ses som exakta värden, utan de tjänar snarare för att ge en bild av vilka strategier som är vanliga och vilka som är mindre vanliga.

Tabell 1. Antal tillämpningar av de olika strategierna hos de tre översättarna.

Strategi	Hyllienmark	Melander	Monti	Totalt
Överföring	33 (20)	8 (2)	8 (1)	49 (23)
Specificering: explicitering	6 (2)	1	2	9 (2)
Specificering: tillägg	6 (3)	1	4	11 (3)
Direkt översättning	25 (15)	27 (13)	2	54 (28)
Generalisering	21 (14)	28 (24)	9 (3)	58 (41)
Ersättning: parafra	2 (1)	1	3	6 (1)
Ersättning: kulturell ersättning	8 (4)	4	4 (2)	16 (6)
Utelämning	3 (2)	2 (1)	1	6 (3)
Officiell ekvivalent			1	1

Samtliga tabeller är uppställda så att den mest källspråksorienterade strategin (överföring) står överst och att strategierna blir alltmer målspråksorienterade ju längre ner i tabellen man går. De sista strategierna, utelämning och officiell ekvivalent, räknas varken som källspråksorienterade eller målspråksorienterade.

Av tabell 1 framgår att de strategier som har tillämpats flest gånger är överföring, direkt översättning och generalisering. Man måste dock komma ihåg att alla upprepningar är inräknade och att siffrorna i tabellen kan bli lite missvisande, eftersom vissa kulturspecifika begrepp upprepas många gånger, framförallt i romanerna som Hyllienmark och Melander har översatt. En strategi kan verka mycket vanlig om översättaren behandlar ett kulturspecifikt begrepp som upprepas många gånger på samma sätt varje gång. Det är exempelvis fallet med Melanders många generaliseringar: ett begrepp (*bar*) förekommer 21 gånger, vilket innebär 20 upprepningar (se 6.4), eftersom Melander tillämpar samma strategi varje gång.

För att lättare kunna analysera vilka strategier översättarna har använt för olika typer av kulturspecifika begrepp delas dessa in i kategorier utifrån de kulturella och sociala områden de refererar till. I de följande avsnitten analyseras varje kategori för sig.

1. mat och dryck
2. social kultur
3. samhällsorganisation
4. gester, vanor och traditioner
5. transportmedel
6. växter
7. landskap
8. geografiska egennamn

6.2 Mat och dryck

I tabell 2 presenteras vilka strategier översättarna har tillämpat för att översätta de kulturspecifika maträtter och drycker som förekommer i de tre romanerna. Hit har även ett cigarettmärke räknats, eftersom det semantiskt ligger relativt nära mat och dryck.

Av tabellen framgår att framför allt källspråksorienterade strategier har tillämpats för att översätta kulturspecifika begrepp som betecknar mat och dryck, men att även generalisering är mycket vanlig. Den mest tillämpade strategin är överföring, där exempelvis namn på pastasorter har behållits. Det förekommer fem exempel där strategin tillägg har tillämpats:

scamorzaostar (A 19), *Nazionali-cigaretter* (A 44), *caciottaost* (A 85), *ricottaost* (M 74) och *savoyardkex* (T 86).³

Tabell 2. Antal tillämpning av de olika strategierna inom kategorin mat och dryck.

Strategi	Hyllienmark	Melander	Monti	Totalt
Överföring	4 (3)	4	4 (1)	12 (4)
Specificering: explicitering		1		1
Specificering: tillägg	3	1	1	5
Direkt översättning				
Generalisering	4 (1)	5 (3)	1 (1)	10 (5)
Ersättning: parafra	1			1
Ersättning: kulturell ersättning				
Utelämning	1*	1 (1)**		2 (1)
Officiell ekvivalent				

* Här har namnet på en ost utelämnats, men ersatts med *den* (A 86).

** Eftersom hela meningen *Guardo i tramezzini, quelli che sono rimasti* (M 295 i källtexten, sv. Jag tittar på de trekantiga sandwicharna som är kvar) har utelämnats utan någon uppenbar anledning, kan man anta att det inte har gjorts avsiktligt.

Beträffande de många fallen där den egentligen målspråksorienterade strategin generalisering har tillämpats bör det påpekas att det ofta rör sig om generaliseringar som ligger relativt nära det kulturspecifika begreppet i källtexten. Några exempel är *färskost* för *ricotta* (italiensk färskost, A 46), *örtlikör* för *amaro* (besk italiensk örtlikör, M 34) och *riskrocketter* för *arancini* (sicilianska fyllda riskrocketter, M 67 tre gånger).

I romanen som har översatts av Hyllienmark finns ett antal fall där kulturspecifika maträtter används i liknelser: bröst som liknas vid *scamorzaostar* (A 19), *scamorze* i källtexten, en kulle som liknas vid en *ett stort, bulligt julbröd* (A 21), *panettone* i källtexten, muskler som liknas vid *färskost* (A 21), *ricotta* i källtexten, och en hund som ligger på rygg och spretar med benen som *en grillkyckling* (A 184), *un pollo alla diavola* i källtexten. Det viktiga i dessa fyra fall är inte vilken maträtt det handlar om, utan att läsaren förstår hur referenterna ser ut, eftersom de används som liknelser. Det kan antas vara förklaringen till att Hyllienmark här har valt de målspråksorienterade strategierna parafra i det andra fallet och generalisering i det tredje och det fjärde. Även tillägget *-ostar* i det första fallet hjälper läsaren att förstå ungefär hur referenten ser ut.

³ För att hänvisa till förekomsterna i böckerna används första bokstaven i författarens efternamn (A för Ammaniti, M för Mazzantini och T för Tamaro) och sidnumret i måltextern om inget annat anges.

Om man tittar på de upprepningar som förekommer kan man se hur Hyllienmark först introducerar *caciotta* med ett tillägg, *caciottaost* (A 85), och sedan överför det och ger det en svensk ändelse i bestämd form, *caciottan* (A 86). Samma mönster har han använt för *Nazionali*: först *Nazionali-cigaretter* (A 44) och sedan bara *Nazionali* (A 97, A 123).

I Melanders översättning finns ett tydligt exempel på explicitering av pastarätten *amatriciana* (M 67 i källtexten). I källtexten är inte hela uttrycket utskrivet, men genom att Melander tillämpar strategin explicitering och skriver ut den delen av uttrycket som är underförstådd, *spaghetti all'amatriciana* (M 58), blir det tydligt för måltextläsaren att det är en pastarätt.

De exempel som har tagits upp hittills tyder på att översättarna föredrar källspråksorienterade strategier när det gäller mat och dryck. Det kan delvis bero på att det ofta framgår av kontexten som i följande exempel: *Medan den kokade frågade jag Ilaria vilken sorts pasta hon ville ha, **penne** eller **fusilli*** (T 91) hos Monti, *Tydiligen var deras olycka tillräckligt lättviktig för att avdunsta i glaset med **prosecco*** (M 57) och *jag äter, tittar ner i tallriken och sänker gaffeln, dricker ett glas vin, sträcker mig sedan mot terrinen och tar mer (...) En **rigatone** har ramlat ner på duken, jag tar upp den med handen* (M 124) hos Melander. Även om måltextläsaren inte känner till referenten framgår det att det är något som man äter eller dricker.

6.3 Social kultur

Till kategorin social kultur räknas sådant som har med fritid och kultur att göra: lekar, restauranger, tidningar, böcker, filmer, sport och religion. I Newmarks lista över kategorier där kulturspecifika begrepp vanligtvis förekommer räknas religion till kategorin samhällsorganisation. Här har istället bedömningen gjorts att den tillhör kategorin social kultur, eftersom religionen i Italien är nära knuten till kulturen.

I tabell 3 presenteras vilka strategier som översättarna har tillämpat för de kulturspecifika begrepp som tillhör den sociala kulturen. Eftersom den sociala kulturen omfattar många, och relativt olika, kulturspecifika begrepp koncentreras analysen här på dem som är gemensamma för flera av romanerna. Av tabellen framgår att den mest använda strategin är överföring, följt av generalisering och kulturell ersättning.

Tabell 3. Antal tillämpning av de olika strategierna inom kategorin social kultur.

Strategi	Hyllienmark	Melander	Monti	Totalt
Överföring	12 (6)	3 (2)	1	16 (8)
Specificering: explicitering	1			1
Specificering: tillägg	1 (1)		1	2 (1)
Direkt översättning				
Generalisering	2	2 (1)	1	5 (1)
Ersättning: parafra				
Ersättning: kulturell ersättning	4 (2)	1		5 (2)
Utelämning			1	1
Officiell ekvivalent			1	1

Här bör dock påpekas att alla de kulturspecifika begrepp som har överförts av Hyllienmark är egennamn, framför allt namn på fotbollslag, som har behållits i måltextern. Dessutom förekommer relativt många upprepningar. Om man tittar på kontexten kan man konstatera att det i de flesta fall framgår tydligt när det rör sig om fotbollslag, till exempel *Juventus* i följande exempel: *Mål! vrålade Dödskallen och sträckte upp en knuten näve i luften som om han gjort mål på Juventus* (A 73). I ett fall har Hyllienmark dessutom gjort ett tillägg: *il Lanerossi Vicenza lo odiavamo. Era iellato*. (A 138 i källtexten, sv. Lanerossi Vicenza hatade vi. Det förde otur med sig.) har översatts med *Vi hatade Lanerossi Vicenza. Det var ett lag som förde otur med sig* (A 154). Det är värt att notera att Hyllienmark har gjort tillägget först tredje gången *Lanerossi Vicenza* nämns. En möjlig förklaring är att de första två förekomsterna ingår i en dialog och att det där är svårare att få ett tillägg att passa in. Det skulle kunna tyda på att berättarformen, dialog eller berättande, kan påverka valet av strategi.

Något som förekommer i samtliga romaner är spel och lekar: *un due tre stella* (A 10, A 106, A 198 i källtexten) i romanen som Hyllienmark har översatt, *tombola* i ordet *tombolata* (M 217 i källtexten) i den som Melander har översatt och *il gioco dell'oca* (T 54 i källtexten) i den som Monti har översatt. Hyllienmark och Melander har tillämpat strategin kulturell ersättning och översatt med en lek respektive ett spel som finns i Sverige: *un due tre stella* blir *förstenad* (A 14, A 119, A 221) och *tombola* blir *bingo* i *bingodags* (M 188). Båda påminner dock mycket om referenterna i källtexten.⁴ Monti har istället valt att göra en generalisering och översätta *il gioco dell'oca* (ordagrant gåsspelet) med *det där spelet vi brukade spela* (T 60).

⁴ Det verkar finnas flera olika varianter av leken förstenad i Sverige och det är möjligt att någon av dem överensstämmer med *un due tre stella*. I så fall vore det rimligt att inte längre betrakta det som ett kulturspecifikt begrepp.

I romanerna som Hyllienmark och Melander har översatt förekommer några olika slags matställen som inte har någon direkt motsvarighet i den svenska kulturen: *rosticceria-tavola calda* (ung. ställe som främst säljer salta bakverk och friterad mat som äts stående vid bardisken), *bar*, *osteria* (ung. italienskt värdshus) och *trattoria* (enklare italienskt matställe). Hyllienmark har valt att översätta *rosticceria-tavola calda* med det generellare *grillservering* (A 97). Även Melander har valt strategin generalisering för uttrycken *bar* och *osteria* som har översatts med *bar(en)* (M 21, M 22, M 28 m.fl.) respektive *krog-* (M 67). Fallet med *bar* är intressant, eftersom ordet är detsamma på källspråket och på målspråket, men referenterna och den bild som läsarna antas ha av referenterna ser olika ut. På svenska avser *bar* en lokal som serverar alkohol och som man går till på kvällen, medan en italiensk *bar* snarast är en blandning av en bar, ett café och en kafeteria som har öppet både på dagen och på kvällen. Här har Melanders tillvägagångssätt klassificerats som generalisering, främst eftersom jag har räknat det italienska *bar* som kulturspecifikt, medan det svenska *bar* inte är något unikt för den svenska kulturen och därför är generellare. Det skulle dock även kunna tolkas på andra sätt. Eftersom referenten ser olika ut i käll- och målkulturen kan det svenska *bar* i vissa fall ”krocka” med kontexten, exempelvis när baren öppnar tidigt på morgonen som i följande meningar: *Mörkret började mattas (...) en bar öppnade, en hög genomsura dagstidningar låg bredvid en kiosk som fortfarande var igenbommad* (M 163) eller *Vi ska stanna och äta frukost på en bar, köpa tidningar, rakblad* (M 223).

För *trattoria*, som förekommer tre gånger, har Melander istället valt att tillämpa strategin överföring. I två fall har ordet fått svenska ändelser (*trattoriorna*, M 74 och *trattorian*, M 220), men inte i det tredje där det rör sig om texten på en skylt och ordet står oböjt även i källtexten.

6.4 Samhällsorganisation

I tabell 4 presenteras de kulturspecifika begrepp i källtexterna som har att göra med hur samhället är organiserat. De utgörs till stor del av ord som har med skolsystemet att göra. Av tabellen framgår att samtliga översättare har valt övervägande målspråksorienterade strategier, framför allt kulturell ersättning som verkar vara en ganska ovanlig strategi inom de andra kategorierna. En tänkbar förklaring är att många av de referenter som har med samhällsorganisationen att göra har motsvarigheter i målkulturen och att översättarna därför ofta väljer att använda dem.

Tabell 4. Antal tillämpning av de olika strategierna inom kategorin samhällsorganisation.

Strategi	Hyllienmark	Melander	Monti	Totalt
Överföring			1	1
Specificering: explicitering			2*	2
Specificering: tillägg			2*	2
Direkt översättning	3	2	1	6
Generalisering	2 (1)		4 (1)	6 (2)
Ersättning: parafra	1 (1)	1	3	5 (1)
Ersättning: kulturell ersättning	4 (2)	2	4 (2)	10 (4)
Utelämning				
Officiell ekvivalent				

* I båda dessa fall har översättaren kombinerat strategierna explicitering och tillägg.

Kulturspecifika begrepp som har med skola och utbildning att göra förekommer i alla tre romaner. Det som i Sverige är uppdelat i fyra delar (lågstadiet, mellanstadiet, högstadiet och gymnasiet) består i Italien av tre delar: *scuole elementari*, *scuole medie* och *scuole superiori/liceo*. Både Hyllienmark och Monti har för dessa termer valt att tillämpa strategin kulturell ersättning. *Liceo* översätts med *gymnasiet* (T 24, T 33, T 40), *elementari* med *småskolan* (T 66) och *le medie* med *högstadiet* (A 140). I Montis översättning förekommer även några generaliseringar: *studierna* (T 40) och *skolan* (T 104). I båda fall framgår det av kontexten vilken del av skolan det handlar om: i det första fallet talas det några meningar tidigare om gymnasiet och i det andra fallet framgår det av meningen *Fram tills du började skolan hade jag inga problem* att det handlar om början av skolgången.

En annan skillnad mellan det svenska och det italienska skolsystemet är att italienska elever efter varje läsår måste bli godkända för att få gå vidare till nästa årskurs. Annars måste de gå om. Företeelsen förekommer både i romanen som Monti har översatt (*la tua promozione*, ung. din uppflyttning till nästa årskurs, T 11 i källtexten) och i den som Melander har översatt (*forse ti bocceranno*, sv. kanske blir du underkänd, M 76 i källtexten), men översättarna har valt olika strategier. Monti har översatt *la tua promozione* med *din skolavslutning* (T 9). Det har räknats som generalisering, men skulle även kunna ses som kulturell ersättning om man tänker på skolavslutning som ett evenemang där eleverna sjunger, rektorn håller tal och föräldrarna är närvarande istället för att bara se det som slutet på skolåret. I båda fall rör det sig dock om en målspråksorienterad strategi. Melander har istället valt att direktöversätta *forse ti bocceranno* med *kanske blir du underkänd* (M 65). Detta mer källspråksorienterade tillvägagångssätt bevarar det som är typiskt för den italienska skolan, men gör det kanske svårare för måltextläsaren att förstå. Samma svårighet skapar meningen *ti*

aspetterò e poi festeggeremo il risultato assieme (sv. jag väntar på dig och sen firar vi resultatet tillsammans, T 50 i källtexten) i romanen som Monti har översatt. I det här fallet är kontexten viktig, eftersom det inte är något särskild referent som är kulturspecifik utan snarare situationen: någon ska göra en tenta och en annan person säger att hon väntar så att de kan fira resultatet tillsammans. Eftersom tentor ofta är muntliga på italienska universitet och man får betyget direkt efter att ha gjort tentan, går det att fira resultatet direkt efter. I motsats till fallet ovan har Monti här valt att göra en direkt översättning: *Sedan kan vi fira din tenta tillsammans* (T 55). Anledningen till att det räknas som en direkt översättning trots att den inte är ordagrann (*resultatet* har ersatts med *tenta*) är att det inte är ett visst ord utan hela meningen (egentligen situationen) som är kulturspecifik och den kan anses ha direktöversatts.

Till kategorin samhällsorganisation har även banker och pengar räknats. Den enda banken som förekommer i materialet är *Banca dell'Agricoltura* (A 87 i källtexten) som Hyllienmark har översatt med *Jordbrukarbanken* (A 97). Det är det enda egennamnet i det analyserade materialet som har direktöversatts, trots att detta enligt Pedersen (2007a:5) är en vanlig strategi för exempelvis namn på företag och institutioner. I romanerna som Melander och Monti har översatt förekommer tre fall där den tidigare italienska valutan lire är underförstådd i källtexten: *una banconota da centomila* (M 256 i källtexten) samt *trecento milioni* och *due miliardi* (T 83 i källtexten). Både Melander och Monti har valt att ligga nära källtexten, men med hjälp av olika strategier. Melander har direktöversatt *una banconota da centomila* med *en hundratusensedel* (M 222), vilket inte hjälper måltextläsaren att förstå hur mycket middagen i fråga kostade, men visar att det rör sig om en annan valuta. På så vis bevaras det kulturspecifika. Monti har istället översatt *trecento milioni* och *due miliardi* med *trehundra miljoner lire* (*ungefär en och en halv miljon kronor*) (T 93) respektive *två miljarder lire* (*ungefär tio miljoner kronor*) (T 93). Hon har alltså dels använt strategin explicitering genom att lägga till *lire* som är underförstått i källtexten och dels gjort tillägg inom parentes för att läsaren ska få en uppfattning av hur stora summor det rör sig om. Det är ett av få tydliga exempel i det analyserade materialet på hur flera strategier kombineras. Den tidigare italienska valutan förekommer ytterligare en gång i romanen som Melander har översatt, nämligen i meningen *Contai, non mancava nemmeno una lira* (sv. Jag räknade, det fattades inte ens en lira, M 107 i källtexten). Här har Melander valt en annan strategi än i exemplet ovan, nämligen kulturell ersättning: *Jag räknade, det fattades inte ett enda öre* (M 91). I motsats till exemplen ovan används *lira* här snarast bildligt och Melander verkar därför ha valt att använda *öre* på samma sätt.

Ett annat exempel på hur kontexten eller referentens roll i texten kan påverka vilken strategi översättarna tillämpar finns i romanen som Hyllienmark har översatt. Ordet *frazione* (ung. kommun del som ligger isolerad från kommunens huvudort) förekommer två gånger (A 19, A 35 i källtexten). Första gången, när det används för att beteckna den lilla samlingen hus där huvudpersonen bor och som han ser uppifrån en kulle, har Hyllienmark gjort en generalisering: *den lilla byn* (A 24). Andra gången, där termen istället används för att beskriva just hur en liten ort är del av en kommun, har Hyllienmark gjort en parafra: *en del av kommunen* (A 41).

6.5 Gester, vanor och traditioner

I tabell 5 presenteras hur de kulturspecifika begrepp som tillhör kategorin gester, vanor och traditioner har översatts i de tre romanerna. Newmark tar upp traditioner under kategorin samhällsorganisation (se 3.1), men eftersom det i många fall är svårt att dra en gräns mellan vanor och traditioner, tas de upp här.

Tabell 5. Antal tillämpning av de olika strategierna inom kategorin gester, vanor och traditioner.

Strategi	Hyllienmark	Melander	Monti	Totalt
Överföring	4 (2)		2	6 (2)
Specificering: explicitering				
Specificering: tillägg				
Direkt översättning	6 (3)	14 (9)	1	21 (12)
Generalisering				
Ersättning: parafra				
Ersättning: kulturell ersättning		1		1
Utelämning		1		1
Officiell ekvivalent				

De kulturspecifika gester, vanor och traditioner som hittades i källtexterna utgörs främst av artiga tilltalsfraser och ett antal gester med en specifik betydelse. På italienska tilltalas äldre och personer som man inte känner så väl med *signor* (herr), *signora* (fru) eller *signorina* (fröken). Det är även vanligt att man använder titlar som *professore* (professor).⁵ Både Hyllienmark och Monti har överfört tilltalet med *signor* (A 18), *signora* (A 148, A 149, A 150) och *signorina* (T 115). Eftersom man kan anta att de flesta måltextläsarna förstår

⁵ I analysen har endast fall där personen tilltalas direkt, och inte omtalas, tagits med, eftersom det är just tilltalet som bedöms vara kulturspecifikt.

ungefär vad det betyder, hindrar det inte förståelsen av texten, utan bidrar till att ge lokalfärg och visa att handlingen utspelar sig i ett annat land. Melander har däremot i de flesta fall tillämpat strategin direkt översättning och översatt tilltalsorden och titlarna till svenska. Framför allt är det en läkare som tilltalas med *professorn* (M 10, M 11, M 12 m.fl.), men även *frun* (M 118, M 119) och *fröken* (M 97) förekommer. Bruket av de artiga tilltalsfraserna kan på svenska upplevas antingen som gammaldags eller som främmande och typiskt för en annan kultur. *Signorina* används dock allt mindre på italienska och kan därför uppfattas som gammaldags även där. I romanen som Melander har översatt används det skämtsamt och får därför ungefär samma effekt på svenska som i den italienska källtexten. Även om översättarna inte har valt samma strategier är alla tre konsekventa och behandlar alla tilltalsord på samma sätt, med undantag för en utelämning. Gemensamt för de tre översättarna är även att de har valt att ha kvar den italienska vanan att använda det artiga tilltalet, antingen genom att översätta tilltalsorden till svenska (direkt översättning) eller genom att använda de italienska tilltalsorden (överföring).

I materialet förekommer några gester som har en specifik betydelse, samtliga i romanen som Hyllienmark har översatt, nämligen att göra korstecknet för att få tur med sig när man ska göra något farligt eller svårt och att kyssa pek- och långfingret när man lovar något. I samtliga fall har Hyllienmark direktöversatt dem: (*jag*) *gjorde korstecknet* (A 37, A 58, A 223), *hon kysste sina pekfinger* (A 41) och *jag kysste mina pekfinger* (A 154). I fallet med att kyssa fingrarna framgår det tydligt av kontexten vad gesten betyder, eftersom personen som gör gesten samtidigt säger *Jag svär* (A 41) respektive *Jag lovar och svär* (A 154). I fallet med korstecknet är innebörden inte lika tydlig: *Jag ställde mig på fönsterbrädan, gjorde korstecknet och hoppade med utsträckta armar* (A 37). Man kan anta att Hyllienmark har tillämpat strategin direkt översättning, eftersom det på svenska inte finns några motsvarande gester att ersätta dem med.

Med vanor avses handlingar som är vanliga i Italien, men ovanliga i Sverige. Det förekommer bara två fall och båda har direktöversatts. Det ena, i romanen som Hyllienmark har översatt, är att äta sockerkaka till frukost (A 143) där referenten sockerkaka i sig inte är kulturspecifik. Däremot kan det upplevas som främmande av måltextläsaren att man äter söta saker till frukost. Vidare finns det i romanen som Melander har översatt ett exempel på att någon dubbelparkerar (M 37), vilket är väldigt vanligt i Italien. Eftersom det förekommer även i Sverige upplevs det dock antagligen inte som särskilt främmande.

Slutligen förekommer även fyra traditioner där översättarna Monti och Melander har valt några olika tillvägagångssätt. I romanen som Melander har översatt förekommer den italienska seden att hänga en rosa rosett på dörren när ett flicka föds (M 206), vilket Melander har direktöversatt, och att spela bingo på julen (M 188). I det senare fallet har *tobolata* (M 217 i källtexten, ung. tombolaspelet) ersatts med *bingodags* (M 188). Melander har alltså genom kulturell ersättning ersatt det ursprungligen italienska spelet *tombola* med ett liknande spel som är mycket välkänt i Sverige: bingo. En skillnad mellan de båda kulturerna är dock att måltextläsaren troligtvis inte har samma associationer till bingo som källtextläsaren har till *tombola* vilket traditionellt spelas med släkt och vänner på julen. Det är även fallet i den aktuella texten. En tradition som finns i båda kulturer förekommer i romanen som Monti har översatt: *la festa della mamma* (T 80 i källtexten) och *mors dag* (T 90). Mors dag firas på ungefär samma sätt i de båda kulturerna, men inte samma dag. Det kan tyckas vara ganska irrelevant, men en mycket uppmärksam måltextläsare, som vet att mors dags i Sverige firas sista söndagen i maj, skulle kunna reagera på att det tidigare i samma stycke står *Det var den åttonde maj* (T 89).

Slutligen finns i romanen som Monti har översatt traditionen att *gå på sabato italiano* (T 118) som saknar motsvarighet i Sverige. Monti har tillämpat strategin överföring och har markerat uttrycket *sabato italiano* med kursivering. Eftersom det strax före talas om fascisttiden och det även delvis framgår av kontexten vad *sabato italiano* innebär (*Lika fånigt och tröttsamt tyckte jag att det var att gå på sabato italiano varje vecka och marschera och sjunga nationalistiska sånger klädd i svarta kläder*), kan man anta att måltextläsaren förstår ungefär vad som avses, även om referenten helt saknas i målkulturen.

Sammanfattningsvis kan man säga att alla tre översättare främst väljer källspråksorienterade strategier för de kulturspecifika begrepp som ryms inom gester, vanor och traditioner.

6.6 Transportmedel

Under materiell kultur tar Newmark upp transport och avser främst olika slags transportmedel (se 3.1). De kulturspecifika begrepp som har att göra med transport och som hittades i de tre romanerna är dock uteslutande egennamn: märken och modeller på bilar och cyklar. Som framgår av tabellen förekommer transportmedel bara i romanen som Hyllienmark har översatt, vilket omöjliggör en jämförande analys av översättarnas tillvägagångssätt. Resultaten kommenteras därför bara kortfattat.

Tabell 6. Antal tillämpning av de olika strategierna inom kategorin transportmedel.

Strategi	Hyllienmark	Melander	Monti	Totalt
Överföring	4 (1)			4 (1)
Specificering: explicitering	5 (2)			5 (2)
Specificering: tillägg				
Direkt översättning				
Generalisering	8 (7)			8 (7)
Ersättning: parafra				
Ersättning: kulturell ersättning				
Utelämning	2 (2)			2 (2)
Officiell ekvivalent				

Om man bortser från utelämningarna har Hyllienmark tillämpat tre olika strategier: överföring, explicitering och generalisering. Eftersom det rör sig om egennamn innebär överföring helt enkelt att namnet behålls på målspråket. Det verkar ha gjorts främst där kontexten bidrar till att förklara referenten som i följande exempel med cykelmodellen *Graziella*: *Vi hade plockat upp cyklarna och trampade under tystnad medan flugsvärmarna surrade omkring oss. Jag såg på Maria som följde efter mig på sin Graziella med dess grusnötta däck* (A 40).

I de fall där Hyllienmark har valt strategin explicitering har namnet på en bilmodell kompletterats med namnet på bilmärket som implicit finns i namnet på modellen, men som troligtvis är svårare för en måltextläsare än en källtextläsare att känna till, eftersom det rör sig om italienska märken. Ett exempel på explicitering är *Giulietta* (A 48 i källtexten) som har översatts med *Alfa Romeo Giulietta* (A 55).

Där Hyllienmark istället har valt att göra generaliseringar har han antingen ersatt en bilmodell med bilmärket som där *la 127* (A 151 i källtexten) blir *Fiaten* (A 91) eller ersatt egennamnet med ett generellare ord som *bilen* (A 169).

6.7 Växter

I det studerade materialet förekommer ett antal växter som är vanliga i Italien, men som inte växer naturligt i Sverige. Som nämnts ovan (se 3.1) har växter ofta namn på många språk trots att de inte växer i de geografiska områden där språken talas. De kan följaktligen ses som ett exempel på kulturspecifika begrepp där ordet finns på målspråket, men där referenten ses som främmande och typisk för en annan kultur, eller i det här fallet ett annat geografiskt område.

I tabell 7 presenteras vilka strategier som översättarna har tillämpat för att översätta de kulturspecifika växterna.

Tabell 7. Antal tillämpning av de olika strategierna inom kategorin växter.

Strategi	Hyllienmark	Melander	Monti	Totalt
Överföring				
Specificering: explicitering				
Specificering: tillägg				
Direkt översättning	16 (12)	11 (4)		27 (16)
Generalisering	4 (4)		1	5 (4)
Ersättning: parafra				
Ersättning: kulturell ersättning				
Utelämning				
Officiell ekvivalent				

Det framgår av tabellen att direkt översättning är den dominerande strategin. Förklaringen är sannolikt att växterna har ett namn på svenska och det därför inte finns någon anledning att ersätta det med något annat. Eftersom det dessutom i samtliga romaner är tydligt att handlingen utspelar sig i en främmande kultur, kan namnen på de ”främmande” växterna bidra till att bevara lokalfärgen.

Särskilt i romanen som Hyllienmark har översatt förekommer många detaljerade beskrivningar av landskapet och träden kan därför sägas spela en central roll. I de fall där Hyllienmark har tillämpat strategin generalisering har namnet på ett träd översatts med det generellare *trädet* (A 66, A 197 två gånger, A 198). Ett allmänt intryck är att svenskan är känsligare för upprepningar än italienskan. Därför kan man anta att Hyllienmark har gjort dessa generaliseringar för att undvika för många upprepningar av samma ord nära varandra i texten. Även i romanen som Melander har översatt ingår växterna till största del i beskrivningar av landskap eller trädgårdar och Melander har, precis som Hyllienmark, direktöversatt dem. I den tredje romanen förekommer bara en växt och Monti har översatt den med *träd* (T 158). Eftersom samma trädart förekommer i romanen som Melander har översatt och där har direktöversatts (*platan*-, M 7), borde Montis generalisering inte bero på att just den trädarten är särskilt svår att översätta. En förklaring skulle däremot kunna vara att Monti inte tillskriver trädarten någon relevans i det sammanhanget: *En natt, på väg hem från ett sjukbesök hade Ernesto förlorat kontrollen över bilen och frontalkrockat med ett träd* (T 158).

En jämförelse mellan Hyllienmarks och Melanders översättningar å enda sidan, där växterna ofta ingår i landskapsbeskrivningar, och Montis å andra sidan skulle kunna tyda på att översättarna tenderar att bevara de främmande, kulturspecifika växterna i landskapsbeskrivningar, men att generalisera i andra fall. Det går dock inte att dra några sådana slutsatser här, eftersom det endast förekommer en växt i romanen som Monti har översatt.

6.8 Landskap

I romanerna som Hyllienmark och Monti har översatt förekommer några kulturspecifika begrepp som har med landskapet att göra, men som inte är växter. Eftersom växterna har översatts på ett mycket enhetligt sätt, valde jag att behandla dem för sig och att analysera andra uttryck som har med landskapet att göra för sig. I tabell 8 presenteras vilka strategier översättarna har tillämpat för de sistnämnda. Det rör sig dock endast om ett ord i varje källtext.

Tabell 8. Antal tillämpning av de olika strategierna inom kategorin landskap.

Strategi	Hyllienmark	Melander	Monti	Totalt
Överföring	9 (8)	1		10 (8)
Specificering: explicitering				
Specificering: tillägg	2 (2)			2 (2)
Direkt översättning				
Generalisering	1 (1)		2 (1)	3 (2)
Ersättning: parafra				
Ersättning: kulturell ersättning				
Utelämning				
Officiell ekvivalent				

Som redan nämnts innehåller romanen som Hyllienmark har översatt många detaljerade, konkreta landskapsbeskrivningar. Bland annat spelar en *gravina*, ett slags ravin som är typisk för en del av Syditalien, en central roll. Det är följaktligen viktigt att läsaren förstår hur den ser ut. Hyllienmark har valt att behålla den italienska termen alla gånger utom en, i några fall med ett tillägg. Eftersom författaren förklarar termen första gången den förekommer (*En gravina är en canyonaktig nipa, en långsträckt spricka i klippan som gröpts ur av vattnet*, A 17) behöver inte översättaren göra något tillägg. Här kan man även se ett tydligt mönster

beträffande upprepningarna. När ordet upprepas efter att inte ha nämnts på ett tag gör Hyllienmark ett tillägg som påminner läsaren om betydelsen: *gravinan, den djupa skrevan i klippan* (A 24) och *i gravinan, i klippskrevan* (A 209). Ordet klippskreva är även det som används där översättaren har tillämpat strategin generalisering (A 226).

I de andra två romanerna handlar det om vindar som är typiska för Medelhavsområdet: den varma, sydliga vinden *scirocco* i romanen som Melander har översatt och den kalla, nordöstliga vinden *bora* som är typisk i för staden Trieste där romanen som Monti har översatt till stor del utspelar sig. Melander har valt att ligga nära källtexten och har överfört den italienska termen och gett den en svensk ändelse: *sciroccon* (M 237). Monti verkar istället ha tagit fasta på de associationer till kyla som referenten ger källtextläsaren och har tillämpat strategin generalisering. Första gången har hon valt en term som ligger nära uttrycket i källtexten, *nordanvinden* (T 61). Andra gången används det för att beskriva de kalla dagarna, *le giornate di bora* (T 119 i källtexten, ung. boradagarna) och har översatts med det generellare *vinterdagarna* (T 133) som ger måltextläsaren associationer till kyla på ett liknande sätt som källtextläsaren får av uttrycket i källtexten.

6.9 Geografiska egennamn

I materialet förekommer ett stort antal geografiska egennamn, främst namn på städer, men även byar, regioner, bergsområden, torg och stadsdelar. Som redan nämnts ovan råder lite andra förutsättningar för de geografiska egennamnen. Eftersom handlingen i de tre analyserade måltexterna inte har flyttats över till målkulturen, behöver översättarna inte heller ersätta namnen med några som hör till målkulturen. Analysen visar att den officiella ekvivalenten används om det finns en sådan på målspråket, annars används namnet på källspråket. I tabellen nedan har det sistnämnda klassificerats som överföring, även om det skiljer sig lite från de fall av överföring som har presenterats hittills i analysen. Måltextläsaren ser troligtvis inte ett geografiskt egennamn som överförs på samma sätt som ett annat uttryck som överförs, dvs. som ett ord på källspråket. Det är därför rimligt att inte betrakta överföring som en källspråksorienterad strategi när det handlar om geografiska egennamn.

I tabell 9 presenteras hur översättarna har hanterat de geografiska egennamnen. Tabellen visar att Monti i några fall har gjort ett tillägg eller har direktöversatt de geografiska egennamnen. Eftersom huvudpersonen i romanen reser runt i Italien är det i vissa fall relevant att känna till var platserna ligger. Det är antagligen anledningen till att Monti har gjort följande tillägg: *vårt nordliga Trieste* (T 115), *ner till L'Aquila* (T 117), *kurorten Porretta*

Terme (T 128), *Karstplatån* (T 133, T 160) och *karstlandskapet* (T 134). I de två senare handlar det om en kombination av strategierna tillägg och officiell ekvivalent, eftersom Karst är det svenska namnet på italienskans *Carso*.

Tabell 9. Antal tillämpning av de olika strategierna inom kategorin geografiska egennamn.

Strategi	Hyllienmark	Melander	Monti	Totalt
Överföring	15 (4)	1	28 (20)	43 (24)
Specificering: explicitering				
Specificering: tillägg			6 (2)	6 (2)
Direkt översättning			1	1
Generalisering				
Ersättning: parafra				
Ersättning: kulturell ersättning				
Utelämnning			1*	1
Officiell ekvivalent	6 (3)		18 (11)**	24 (14)

* Här har det geografiska egennamnet utelämnats, men ersatts med *där* (T 78).

** För tre av förekomsterna, varav två är upprepningar, har den officiella ekvivalenten kombinerats med ett tillägg.

Flera av de geografiska egennamnen upprepas många gånger. Vad gäller upprepningarna av *Porretta Terme* kan man urskilja samma mönster som hos vissa andra kulturspecifika begrepp som upprepas i materialet. Första gången det förekommer gör Monti tillägget som nämns ovan och använder i fortsättningen endast namnet *Porretta*. Det är värt att notera att författaren använder samma mönster: första gången orten förekommer kallas den *Porretta Terme* (T 116 i källtexten) och eftersom källtextläsaren då förstår av ordet *terme* (ung. källor) att det rör sig om kurort, räcker det att i fortsättningen bara använda *Porretta* (T 122, T 126, T 131, T 133 i källtexten).

7 Diskussion och slutsatser

7.1 Strategier

Den genomförda analysen visar att de tre översättarna har ett liknande tillvägagångssätt. De mest tillämpade strategierna för att översätta kulturspecifika begrepp är överföring, direkt översättning och generalisering, oavsett om man inkluderar upprepningar eller inte. Detta tyder på att Hyllienmark, Melander och Monti oftare tillämpar källspråksorienterade än målspråksorienterade strategier och väljer att ligga relativt nära källtexten. Som nämnts i inledningen verkar tendensen inom skönlitterär översättning idag vara att behålla det som är

främmande och att alltså ligga närmare källtexten. Det verkar även stämma på de tre översättarna som har studerats här, åtminstone vad gäller de kulturspecifika begreppen.

Vilka strategier som tillämpas mest skiljer sig dock mellan de olika kategorierna som har analyserats. För de kulturspecifika begrepp som har med mat och dryck att göra samt med den sociala kulturen används övervägande källspråksorienterade strategier. Överföring är den mest tillämpade strategin och även många av de generaliseringar som förekommer ligger mycket nära uttrycken i källtexten. Inom den sociala kulturen är det dock många egennamn som har överförts. Även för de transportmedel som förekommer har främst de källspråksorienterade strategierna överföring och explicitering samt generalisering använts. Här rör det sig uteslutande om egennamn och de förekommer dessutom bara i en av de tre romanerna, vilket gör det omöjligt att dra några allmännare slutsatser. Även inom kategorin gester, vanor och traditioner har översättarna främst tillämpat källspråksorienterade strategier som överföring och direkt översättning, till exempel för de artiga tilltalsfraserna och gester som att göra korstecknet. På så sätt har de bevarat mycket av det som är typiskt för den italienska kulturen.

Den enda kategorin där målspråksorienterade strategier är dominerande är samhällsorganisation. Där är kulturell ersättning vanligast, en strategi som sällan används i resten av det studerade materialet. Det kan antas bero på att de flesta kulturspecifika begrepp som tillhör samhällsorganisationen, här främst sådant som har med skolsystemet att göra, har en liknande motsvarighet i målkulturen som läsaren av måltexten är välbekant med, i motsats till exempelvis de kulturspecifika begrepp som tillhör kategorin gester, vanor och traditioner.

En kategori som behandlas på ett mycket enhetligt sätt är växterna som förekommer i romanerna. Med några få undantag direktöversätts de. Det beror sannolikt på att samtliga växter har ett namn på svenska. Eftersom de ofta ingår i beskrivningar av landskap eller trädgårdar, bidrar de till att måla upp miljön och att visa att handlingen inte utspelar sig i Sverige. Att måltextläsaren kanske inte vet exakt hur referenten ser ut tycks ha varit mindre viktigt för översättarna. I analysen finns det exempel som skulle kunna tyda på att översättarna direktöversätter växterna när de ingår i landskapsbeskrivningar för att förmedla bilderna av det italienska landskapet som finns i källtexterna, men att de i andra fall gör generaliseringar och exempelvis ersätter en specifik trädart med *träd*. Det finns dock inte tillräckligt många exempel på det för att man ska kunna dra några sådana slutsatser. Även de övriga kulturspecifika begreppen som har med landskapet att göra är för få för att man ska kunna se några mönster i hur de hanteras av översättarna.

Liksom växterna behandlas de geografiska egennamnen på ett mycket enhetligt sätt: om det finns en officiell ekvivalent används den och annars används samma namn som på källspråket, vilket här har räknats som överföring. Analysen visar dock att det finns en skillnad mellan översättarna. Monti har, i motsats till Hyllienmark och Melander, även tillämpat strategin tillägg för de geografiska egennamnen, ibland i kombination med den officiella ekvivalenten, för att hjälpa läsaren att förstå var platserna ligger.

Att kombinera flera strategier är enligt Pedersen vanligt, åtminstone i undertextning (se 3.4.1). I analysen hittades endast ett fåtal exempel på det, närmare bestämt två fall av tillägg kombinerat med explicitering där det handlar om valutan *lire* och tre fall av tillägg kombinerat med officiella ekvivalenter för geografiska egennamn. Det skulle kunna tyda på att det inte är lika vanligt att strategier kombineras inom skönlitterär översättning. För att få stöd för detta bör man dock genomföra samma typ av undersökning som den som har presenterats här, med samma analysmodell, på undertextning för att sedan kunna jämföra resultaten.

Den strategi som i analysen ovan kallas direkt översättning omfattar både Pedersens och Svanes variant med samma namn (se 3.4.2). I det undersökta materialet förekommer relativt många tillämpningar av direkt översättning, men inte alla ryms riktigt inom Pedersens definition. Det handlar i vissa fall om växter som har översatts med sin korrekta motsvarighet på ordnivå, men där måltextläsaren kanske inte har någon bild av referenten. I andra fall handlar det inte om ett visst föremål som är kulturspecifikt, utan snarare om en handling, exempelvis en vana eller en gest. Dessa uttrycks ofta med hela satser som översätts mer eller mindre ord för ord och som är helt korrekta på svenska, men där i många fall de associationer som källtextläsarna har till referenten går förlorade. Ett exempel på detta är gesten att kyssa fingrarna när man lovar något. Om inte Pedersens analysmodell här hade kompletterats med Svanes definition av direkt översättning, hade dessa fall inte varit helt lätta att koppla till någon strategi. En möjlig förklaring till att handlingar inte riktigt ryms inom ramen för Pedersens modell skulle kunna vara att handlingar sällan beskrivs i dialoger och därför inte förekommer så ofta inom undertextning där det ju främst rör sig om dialog (jfr. 7.3).

7.2 Faktorer som påverkar valet av strategi

Genom att jämföra källtexterna med måltexterna kan man se resultatet av översättarnas strategier, men det går givetvis inte att se hur översättarna faktiskt tänkte när de valde en viss

lösning. Ofta rör det sig ju dessutom om omedvetna val. Däremot kan man genom att till exempel titta på kontexten hitta faktorer som kan ha påverkat översättarnas tillvägagångssätt.

En sådan faktor verkar vara huruvida det kulturspecifika begreppet upprepas. Ungefär hälften av alla kulturspecifika begrepp som förekommer i det undersökta materialet är upprepningar. Vissa uttryck upprepas många gånger; i andra fall rör det sig om enstaka upprepningar. Överlag verkar översättarna vara konsekventa i sitt tillvägagångssätt och använder ofta bara en eller två olika strategier för ett visst kulturspecifikt begrepp som upprepas. I analysen, främst i Hyllienmarks översättning, har jag kunnat urskilja ett mönster: först förklarar han det kulturspecifika begreppet med ett tillägg och sedan överför han det italienska ordet till svenska. I ett fall, där ett uttryck (*gravina*) återkommer många gånger i romanen, har han även gjort tillägg när ordet inte har förekommit på ett tag, vilket kan hjälpa läsaren att komma ihåg vad det betyder. Huruvida det kulturspecifika begreppet upprepas verkar alltså i viss mån påverka vilken strategi översättarna tillämpar.

Svane nämner några andra faktorer som kan påverka valet av strategi (se 3.4.1). Bland annat kan ett uttrycks funktion i texten påverka hur översättaren översätter det. I analysen framgår att källspråksorienterade strategier, framför allt överföring, tillämpas för maträtter. När dessa ingår i liknelser, där det viktigaste inte är att läsaren förstår exakt vilken referent det rör sig om, utan att han/hon förstår ungefär hur den ser ut, används istället målspråksorienterade strategier som parafraas och generalisering. Genom att på så vis beskriva referenten hjälper översättaren måltextläsaren att förstå liknelsen. Resultaten tyder även på att kulturspecifika begrepp som spelar en central roll för handlingen översätts på ett sätt som hjälper måltextläsaren att förstå hur referenten ser ut. Det tydligaste exemplet på det är att Hyllienmark flera gånger har gjort förklarande tillägg av samma kulturspecifika begrepp för att påminna läsaren om vad det betyder.

Ibland framgår det kulturspecifika begreppets betydelse av kontexten, vilket till exempel är fallet med vissa av gesterna och maträtterna som förekommer i materialet. Där kan översättarna följaktligen använda källspråksorienterade strategier utan att det hindrar läsarens förståelse. I några fall, där det handlar om sådant som är kulturspecifikt för en viss del av Italien, förklarar till och med författaren de kulturspecifika begreppen i källtexten, vilket gör att översättaren slipper göra det.

I vissa fall hjälper alltså kontexten måltextläsaren att förstå de kulturspecifika begreppen, men analysen visar att det även förekommer att översättningen av ett kulturspecifikt begrepp inte längre riktigt passar in i kontexten, till exempel i fallet med baren som öppnar tidigt på morgonen. Detta sker framför allt när mer målspråksorienterade strategier har tillämpats. Det

innebär inte att översättaren har gjort ”fel” – ibland finns det ingen lösning som passar in i kontexten och samtidigt inte hindrar måltextläsarens förståelse – utan det visar dels hur viktigt det är att ta hänsyn till kontexten och dels att kulturspecifika begrepp i många fall faktiskt är svåra att översätta.

Svane nämner att även stilistiska och estetiska aspekter kan spela en roll (se 3.4.1). I analysen har några exempel hittats där sådana aspekter troligtvis har påverkat vilken strategi översättarna har tillämpat. Till exempel har Hyllienmark gjort det förklarande tillägget till fotbollslaget Lanerossi Vicenza först när det förekommer i den narrativa delen av texten. De första två förekomsterna ingår i en dialog där det inte är lika lätt att få ett tillägg att passa in. En annan stilistisk aspekt som översättarna verkar ta hänsyn till är att svenskan är känsligare för upprepningar än italienskan. Något som tyder på att översättarna har tagit hänsyn till det är att de ibland har gjort generaliseringar när ett visst kulturspecifikt begrepp upprepas många gånger nära varandra i texten, vilket bidrar till att variera ordvalet.

Slutsatserna man kan dra av analysen är att de tre översättarna har ett liknande tillvägagångssätt och att de oftare väljer källspråksorienterade än målspråksorienterade strategier för att översätta kulturspecifika begrepp. Resultaten tyder även på att vilka strategier som faktiskt används påverkas av flera olika faktorer: vilket socialt eller kulturellt område det kulturspecifika begreppet tillhör, om betydelsen framgår av kontexten, vilken funktion uttrycket har i texten, om det är centralt för handlingen, om det förekommer i en dialog eller en narrativ del, samt om det upprepas.

7.3 Utvärdering av Pedersens analysmodell

Analysen kunde genomföras på det sätt som presenteras i metodbeskrivningen, vilket talar för att Pedersens (2007a) analysmodell kan användas för den typen av undersökning som har genomförts här och att den bör kunna tillämpas även vid analys av andra skönlitterära texter. Med några undantag var det relativt enkelt att gruppera översättningarna av de kulturspecifika begreppen utifrån vilken strategi som översättarna verkar ha tillämpat.

Om man har en relativt bred definition av kulturspecifika begrepp och även tittar på den referentiella dimensionen, som i föreliggande studie, inkluderas även fall där ordet finns på målspråket, men där den bild som läsarna förväntas ha av referenten skiljer sig mellan källkulturen och målkulturen eller där måltextläsaren inte förväntas veta hur referenten ser ut. I det analyserade materialet handlar det främst om handlingar och växter som har översatts med sin korrekta motsvarighet på ordnivå, men där läsarna av måltexten inte antas känna till

vad handlingen betyder respektive hur växten ser ut. Dessa fall visade sig inte vara helt lätta att koppla till någon av strategierna i Pedersens analysmodell. Det löstes genom att modellen kompletterades med det som Svane (2002) kallar direkt översättning. En möjlig förklaring till att exempelvis beskrivningar av handlingar som direktöversätts är svåra att placera i Pedersens modell är att sådana inte förekommer lika ofta i undertextning som ju till stor del utgörs av dialog.

Eftersom flera medier (tal, text och bild) kombineras i undertextning, kan man vänta sig att undertextares tillvägagångssätt i vissa fall skiljer sig från skönlitterära översättares. Den genomförda analysen talar dock för att Pedersens modell inte behöver anpassas med avseende på det för att kunna tillämpas på skönlitterär översättning.

Sammanfattningsvis visar denna studie att Pedersens (2007a) analysmodell kan tillämpas för att analysera hur kulturspecifika begrepp hanteras inom skönlitterär översättning. Om man väljer en bred definition av kulturspecifika begrepp och även tar hänsyn till den referentiella dimensionen föreslår jag dock att modellen utvidgas så att den strategi som Pedersen kallar direkt översättning även innefattar det som Svane (2002) avser med direkt översättning.

7.4 Fortsatt forskning

Resultaten av denna undersökning bör kunna ligga till grund för fortsatta studier. Man skulle kunna komplettera materialet med fler texter, antingen översatta av samma översättare eller av andra, för att kunna koncentrera analysen på en viss typ av kulturspecifika begrepp som till exempel maträtter, gester eller termer som har med skolsystemet att göra.

En annan möjlig studie är att undersöka romaner som har översatts till svenska från andra språk än italienska. På så vis kan man studera om texter som kommer från andra kulturer, som är mindre välbekanta i Sverige, behandlas på samma sätt eller om de till exempel anpassas till målkulturen i större utsträckning.

För att bättre kunna jämföra olika översättares tillvägagångssätt i den här typen av undersökning skulle det även vara intressant att låta flera översättare översätta samma text. På så vis skulle man komma runt problemet att olika romaner innehåller olika typer av kulturspecifika begrepp.

Ett sätt att undersöka hur kulturella fenomen sprids genom översättning är att upprepa föreliggande undersökning på äldre romaner för att kunna jämföra om kulturspecifika begrepp behandlas på ett annat sätt idag än tidigare. Det kan belysa om tendenserna för hur trogen man bör vara källtexten har förändrats och om vissa kulturella fenomen har större spridning idag.

Bibliografi

Primära källor

- Ammaniti, Niccolò. 2001. *Io non ho paura*. Turin: Einaudi.
- Ammaniti, Niccolò. 2002. *Jag är inte rädd*. Övers. Olov Hyllienmark. Stockholm: Norstedts.
- Mazzantini, Margaret. 2001. *Non ti muovere*. Milano: Mondadori.
- Mazzantini, Margaret. 2003. *Rör dig inte*. Övers. Viveca Melander. Stockholm: Bonnier.
- Tamaro, Susanna. 1994. *Va' dove ti porta il cuore*. Milano: Rizzoli.
- Tamaro, Susanna. 1995. *Gå dit hjärtat leder dig*. Övers. Helena Monti. Stockholm: Forum.

Referenser

- Ammaniti, Niccolò. 2009. Officiell hemsida. *Bio*.
<http://www.niccoloammaniti.it/page/bio.php>. Hämtat 2009-04-21.
- Borg, Jóhanna. 2008. *Översättarens stil – Ulla Roseen i Paul Austers Leviatan och Bernardo Atxagas Den ensamme mannen*. Magisteruppsats i översättningsvetenskap. Tolk- och översättarinstitutet. <http://www.tolk.su.se>. Hämtat 2009-05-12.
- Englund Dimitrova, Birgitta. 2008. *Översättningsteori för praktiker – varför det?* Föredrag på Sveriges Facköversättarförenings konferens.
http://www.sfoe.se/documents/konferens_2008/Birgitta_oversattningsteori_SFOE_konf08.pdf. Hämtat 2009-05-12.
- Fondazione Bellonci. 2009. *Premio Strega. Vincitori*.
http://www.fondazionebellonci.it/premio_strega_vincitori. Hämtat 2009-04-21.
- Forum Bokförlag. 2009a. *Gå dit hjärtat leder dig*.
<http://www.forum.se/Bocker/Bokpresentationssida/?Isbn=9789137111438>. Hämtat 2009-04-21.
- Forum Bokförlag. 2009b. *Susanna Tamaro*.
<http://www.forum.se/Forfattare/Forfattarpresentationssida/?personId=15311>. Hämtat 2009-04-21.
- Franklin, Cecilia. 2009. *I översättarens verkstad*. Panelsamtal på Teater Tribunalen, Stockholm, 2009-04-01.
- Garzanti. 2002. *Il grande dizionario Garzanti della lingua italiana*. Milano: Garzanti Linguistica.

- Google. 2009. <http://www.google.com>. Diverse sökningar gjorda mellan 2009-04-07 och 2009-05-06.
- Hellspong, Lennart & Ledin, Per. 1997. *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Eva. 2008. *För mycket dramatik får romanen att kantra*.
http://www.svd.se/kulturnoje/litteratur/artikel_1011521.svd. Publicerat 2008-03-25.
Hämtat 2009-04-21.
- Koller, Werner. 2004. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. 7 uppl. Wiebelsheim: Quelle & Meyer.
- Libris. 2009a. Sökord "Viveca Melander". <http://libris.kb.se>. Sökning gjord 2009-04-21.
- Libris. 2009b. Sökord "Helena Monti". <http://libris.kb.se>. Sökning gjord 2009-04-21.
- Libris. 2009c. Sökord "Olov Hyllienmark". <http://libris.kb.se>. Sökning gjord 2009-04-21.
- Munday, Jeremy. 2008. *Introducing Translation Studies*. 2 uppl. London/New York: Routledge.
- Nationalencyklopedin. 2009. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se>.
- Newmark, Peter. 1988a. *Approaches to Translation*. New York: Prentice Hall.
- Newmark, Peter. 1988b. *A Textbook of Translation*. Hemel Hempstead: Prentice Hall International.
- Norstedts. 1998. *Norstedts italienska ordbok*. 2 uppl. Stockholm: Norstedts.
- Palmelius, Linnéa. 2005. *¿Cómo chingados ska man översätta kulturspecifika begrepp?*
Magisteruppsats i översättning. Tolk- och översättarinstitutet. <http://www.tolk.su.se>.
Hämtat 2009-05-12.
- Pedersen, Jan. 2007a. *How is Culture Rendered in Subtitles?*
http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Pedersen_Jan.pdf.
Hämtat 2009-01-04.
- Pedersen, Jan. 2007b. *Scandinavian Subtitles: A Comparative Study of Subtitling Norms in Sweden and Denmark with a Focus on Extralinguistic Cultural References*.
Doktorsavhandling. Engelska institutionen, Stockholms universitet. Kapitel 3.
http://www.tolk.su.se/kurssidor/dokument/material_forelas_mfl/screen_translation.pdf.
Hämtat 2009-05-13.
- Pedersen, Jan. 2009. Personlig kommunikation, e-post 2009-01-09.
- Svane, Brynja. 2002. *Hur översätter man verkligheten? Rapporter från forskningsprogrammet Översättning och tolkning som språk- och kulturmöte, 1*. Uppsala:

Uppsala Universitet.

Tamaro, Susanna. 2008. Officiell hemsida. *Bibliografia. Va' dove ti porta il cuore.*

http://www.susannatamaro.it/scheda_book.html#va_cuore. Hämtat 2009-04-21.

Vinay, Jean-Paul & Darbelnet, Jean. 2000. *A Methodology for Translation*. I Venuti,

Lawrence (red.). *The Translation Studies Reader*. Övers. Juan C. Sager & M.-J. Hamel.

London/New York: Routledge. Sid. 84-93.

Wikipedia. 2009. <http://www.wikipedia.org>. Diverse sökningar gjorda mellan 2009-04-07 och 2009-05-06.